
Anubhutiprakashah AdhyAyah 3

અનુભૂતિપ્રકાશ: અધ્યાય: ૩

Document Information



Text title : Anubhutiprakashah 3

File name : anubhUtiprakAshaH3.itx

Category : upanishhat

Location : doc_upanishhat

Author : Swami VidyAranya

Proofread by : Rama Sivaraman

Latest update : February 11, 2025

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 3, 2025

sanskritdocuments.org



અનુભૂતિપ્રકાશઃ અધ્યાયઃ ૩



૩. છાન્દોગ્યોપનિષદિ શ્વેતકેતુવિદ્યાપ્રકાશો નામ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ।

છાન્દોગ્યે શ્વેતકેતુર્યામારુણૈર્લબ્ધવાનિમામ્ ।

બ્રહ્મવિદ્યાં સઙ્ગ્રહેણ વક્ષ્યેઽહં સુખબુદ્ધયે ॥ ૧ ॥

વેદાનધીત્ય ગર્વેણ શ્વેતકેતુઃ પરાઙ્મુખઃ ।

આસીત્પ્રત્યઙ્મુખીકર્તુ ગુરુરાહાતિવિસ્મયમ્ ॥ ૨ ॥

એકતત્ત્વે શ્રુતે સર્વમશ્રુતં ચ શ્રુતં ભવેત્ ।

અમતં ચ મતં તદ્વદવિજ્ઞાતં ચ બુદ્ધ્યતે ॥ ૩ ॥

નર્વેદજ્ઞાનમાત્રેણ યજુર્વેદાદિ બુદ્ધ્યતે ।

તસ્માદેકધિયા સર્વજ્ઞાનં સ્થાદિત્યલૌકિકમ્ ॥ ૪ ॥

મૈવં મૃદ્ધેમલોહેષુ લૌકિકેષ્વસ્ય દર્શનાત્ ।

મૃદાદિજ્ઞાનતઃ સર્વં મૃન્મયં જ્ઞાયતે સ્ફુટમ્ ॥ ૫ ॥

મૃદો ઘટશરાવાદ્યાઃ વિકારાત્ તત્તદાકૃતિઃ ।

મૃદ્ધોધાદ્બુદ્ધ્યતે નેતિ યદુચ્યેત ન બુદ્ધ્યતામ્ ॥ ૬ ॥

આકૃત્યાધારભાગો યો ઘટસ્થાસૌ તુ બુદ્ધ્યતે ।

આધારો મૃત્તિકાઽધેય આકારશ્ચોભયં ઘટઃ ॥ ૭ ॥

આધારભાગમાત્રેઽપિ જ્ઞાતે જ્ઞાતો ઘટો ભવેત્ ।

ગોપુચ્છમાત્રસંસ્પર્શાદ્રોસ્પર્શાત્રતપૂર્તિવત્ ॥ ૮ ॥

આકૃતેર્યદ્વદજ્ઞાને ઘટાજ્ઞાનં ત્વયોચ્યતે ।

તદ્વદાધારબોધેન ઘટો બુદ્ધઃ કુતો ન હિ ॥ ૯ ॥

આકૃત્યાધારયોસ્તુલ્યં ભાગત્વં ન મૃદં વિના ।

કેવલાકૃતિમાત્રઃ સન્ ઘટઃ ક્વાઽપિ સમીક્ષ્યતે ॥ ૧૦ ॥

મૃદૂપાત્કારણદ્રવ્યાત્કાર્યદ્રવ્યં ઘટાદિકં (ઘટાત્મકમ્) ।

અન્યત્તસમવેતં હિ મૃદીતિ પ્રાહ તાર્કિકઃ ॥ ૧૧ ॥
 સ્વયુક્ત્યાઽસૌ તથા બ્રૂતે નત્વેતલ્લોકસમ્મતમ્ ।
 ઘટે મૃદઃ પૃથગ્ભૂતે કીદૃક્ તત્ત્વમુદીર્યતામ્ ॥ ૧૨ ॥
 વાયૈવારભ્યતે કિંવા પૃથગાનીયતે વદ ।
 વાયૈવારભ્યતે તત્ત્વં કિંચિન્ન સ્થાત્મપુષ્પવત્ ॥ ૧૩ ॥
 મૃગતૃષ્ણામ્ભસિ સ્નાતઃ ખપુષ્પકૃતશોખરઃ ।
 વન્ધ્યાપુત્ર ઇતિ પ્રોક્તો નિસ્તત્ત્વમખિલં ખલુ ॥ ૧૪ ॥
 પૃથગાનયનં કર્તું ધીમતાપિ ન શક્યતે ।
 અતોઽનૃતો ઘટો નૈવ સત્ય ઇત્યભ્યુપેયતામ્ ॥ ૧૫ ॥
 સમવાયસ્ત્વયા પ્રોક્ત આરોપં બ્રૂમહે વયમ્ ।
 સ્થાણાવારોપિતશ્ચોરો યથા મૃદિ ઘટસ્તથા ॥ ૧૬ ॥
 આરોપાત્પૂર્વમૂર્ધ્વં ચ તદભાવાદસત્યતા ।
 આદાવન્તે ચ યન્નાસ્તિ વર્તમાનેઽપિ તત્તથા ॥ ૧૭ ॥
 કાલત્રયાનુગઃ સ્થાણુઃ સત્યો મૃચ્ય તથેક્ષ્યતામ્ ।
 સત્યાનૃતે ચ મિથુનીકૃત્ય કુમ્ભ ઇતીર્યતે ॥ ૧૮ ॥
 શબ્દપ્રત્યયકાર્યાણિ સન્તિ મૃદ્ધટયોઃ પૃથક્ ।
 સ્થાણૌ ચૌરે ચ દૃષ્ટાનિ પૃથક્ તાનિ તથાઽત્ર ચ ॥ ૧૯ ॥
 દ્વિવિધવ્યવહારસ્ય સદ્ભાવેઽપિ વિવેકિનઃ ।
 સત્યાયાં મૃદિ તાત્પર્યં નાનૃતેઽસ્તિ ઘટાદિકે ॥ ૨૦ ॥
 ઇક્ષૌ રસોઽસ્ત્યૃજીષં ચ રસં ગૃહ્ણાતિ બુદ્ધિમાન્ ।
 નર્જીષમેવં કુમ્ભેઽપિ મૃદ્ભાગે યુક્ત આદરઃ ॥ ૨૧ ॥
 યે ઘટાદિષુ મૃદ્ભાગા જ્ઞાતવ્યા આદરેણ તે ।
 સર્વેઽપિ રાશિવિજ્ઞાનાદેવ જ્ઞાતા ભવન્તિ હિ ॥ ૨૨ ॥
 મૃદ ઐક્યેઽપિ સર્વત્વમાકારૈસ્તદ્દુપાધિભિઃ ।
 નિરુપાધિકવિજ્ઞાનાત્ સર્વોપહિતધીર્ભવેત્ ॥ ૨૩ ॥
 કટકાદૌ સત્યભાગા બુદ્ધા હેમધિયા તથા ।
 કુઠારાદૌ સત્યભાગા બુદ્ધ્યન્તે લોહબુદ્ધિતઃ ॥ ૨૪ ॥

યદ્યત્કાર્યં તસ્ય તસ્ય ધીઃ સ્વોપાદાનબુદ્ધિતઃ ।
 ઇતિ વ્યાપ્તિં વિવક્ષિત્વા દૃષ્ટાન્તા બહવઃ શ્રુતાઃ ॥ ૨૫ ॥
 સર્વે જગદુપાદાને શ્રુતે સતિ ભવેચ્છુતમ્ ।
 મતે જ્ઞાતે મતં જ્ઞાતમિત્યલૌકિકતા કુતઃ ॥ ૨૬ ॥
 શ્રવણં ગુરુશાસ્ત્રાભ્યાં મનનં તુ સ્વયુક્તિભિઃ ।
 વિજ્ઞાનં સ્વાનુભૂત્યેતિ શ્રવણાદેરસકુરઃ ॥ ૨૭ ॥
 શ્વેતકેતુઃ સર્વબોધમેકબોધેન વિશ્વસન્ ।
 પ્રત્યજ્ઞુખો ભવેત્તસ્મૈ સર્વોપાદાનમીરિતમ્ ॥ ૨૮ ॥
 ઇદં જગન્નામરૂપયુક્તમથ સદીક્ષ્યતે ।
 સૃષ્ટેઃ પુરા સદેવાસીન્નામરૂપવિવર્જિતમ્ ॥ ૨૯ ॥
 મૃદ્ધેમલોહવસ્તૂનિ વિકારોત્પત્તિતઃ પુરા ।
 નિર્વિકારાણ્યુપાદાનમાત્રાણ્યાસન્ યથા તથા ॥ ૩૦ ॥
 સ્વસજાતિવિજાત્યુત્થભેદત્રયવિવર્જનાત્ ।
 એકમેવાદ્વિતીયં તત્ સદ્વસ્તિત્વવગમ્યતામ્ ॥ ૩૧ ॥
 વૃક્ષસ્ય સ્વગતો ભેદઃ શાખાદયવયવૈસ્તથા ।
 વૃક્ષાન્તરાત્સજાતીયો વિજાતીયઃ શિલાદિતઃ ॥ ૩૨ ॥
 ન સત્યવયવાઃ સન્તિ તેનૈકં સ્યાદખાણ્ડકમ્ ।
 જાત્યભાવાત્સજાતીયં વિજાતીયં ચ દુર્ભણમ્ ॥ ૩૩ ॥
 એકાદિભિઃ પદૈર્ભેદત્રયમત્ર નિર્વાચ્યતે ।
 સર્વભેદવિહીનં યદખાણ્ડં તત્સદીક્ષ્યતામ્ ॥ ૩૪ ॥
 અસ્તીતિ શબ્દબુદ્ધી દ્રે દૃશ્યેતે નામરૂપયોઃ ।
 તદભાવાત્પુરા સૃષ્ટેઃ શૂન્યમાહુરવૈદિકાઃ ॥ ૩૫ ॥
 નામરૂપાત્મકં શૂન્યાત્કિલૈતદુપપદ્યતે ।
 તદયુક્તં ન વન્ધ્યાયાઃ પુત્રાત્પુત્રાન્તરોદ્ભવઃ ॥ ૩૬ ॥
 શૂન્યજત્વે નામ શૂન્યં રૂપં શૂન્યમિતીદૃશઃ ।
 શૂન્યાનુવેધો ભાસેત સદ્વેધસ્ત્વભાસતે ॥ ૩૭ ॥
 તતઃ સત્કારણં સત્તુ સર્વસૃષ્ટ્યર્થમૈક્ષેત ।
 બહુ સ્થામહમેવાતઃ પ્રજાયેતિ માયથા ॥ ૩૮ ॥

વસ્તુતો બહુભાવશ્ચેદ્વૈતં સદ્વિનશ્યતિ ।
 માભૂન્નાશ ઇતિ શ્રુત્યા પ્રકર્ષેણ જનિઃ શ્રુતા ॥ ૩૯ ॥ (સન્નાશઃ)
 પ્રકર્ષો નામ પૂર્વસ્માદાધિક્યમધિકા તુ યા ।
 સા માયા ન સતી નાપિ શૂન્યા સ્થાદ્ધૂષિતત્વતઃ ॥ ૪૦ ॥
 માયયા બહુરૂપત્વે સદ્વૈતં ન નશ્યતિ ।
 માયિકાનાં હિ રૂપાણાં દ્વિતીયત્વમસમ્ભવિ ॥ ૪૧ ॥
 અચિન્ત્યશક્તિર્માયાતો દુર્ઘટં ઘટયત્યસૌ ।
 ઉપાદાનનિમિત્તત્વે કલ્યેતે સતિ માયયા ॥ ૪૨ ॥
 બહુ સ્યામિત્યુપાદાનભાવઃ પ્રોક્તો મૃદાદિવત્ ।
 ઐક્ષતેતિ નિમિત્તત્વમિતિ પ્રોક્તં કુલાલવત્ ॥ ૪૩ ॥
 માયાવૃત્તિવિશેષે યા ચિચ્છાયાઽસૌ સદીક્ષણમ્ ।
 ઇક્ષિત્વા સસૃજે તેજસ્તાદૃક્ સકુલ્પલીલયા ॥ ૪૪ ॥
 આકાશવાયૂ પ્રાક્ સૃષ્ટાવિતિ પ્રોવાચ તિત્તિરિઃ ।
 દિઝમાત્રમારુણિઃ સૃષ્ટેર્વક્તું તેજ ઉદૈરયત્ ॥ ૪૫ ॥
 બ્રહ્મોપલક્ષણાયૈવ સૃષ્ટિઃ સર્વત્ર કથ્યતે ।
 જગતઃ કિયતાઽપ્યેતચ્છક્યં લક્ષયિતું ખલુ ॥ ૪૬ ॥
 તેજસોઽયેતનત્વેઽપિ તેજઃ કચ્ચુકસંયુતમ્ ।
 સદ્બ્રહ્મ (તદ્બ્રહ્મ)પૂર્વવદ્વીક્ષ્ય સકુલ્પાત્સસૃજે હ્યપઃ ॥ ૪૭ ॥
 અકચ્ચુકં બ્રહ્મ પૃથ્વીમન્નહેતુમકલ્પયત્ ।
 તેજોઽબન્નેભ્ય એતેભ્યો દેહબીજાનિ જહિરે ॥ ૪૮ ॥
 જરાયુજાણ્ડજોદ્ભિજ્જાનીતિ બીજત્રયં ખલુ ।
 જીવરૂપપ્રવેશાર્થમૈક્ષત બ્રહ્મ દેવતાઃ ॥ ૪૯ ॥
 દૃષ્ટ્વા ભૂય ઇહોત્પન્નાસ્તેજોઽબન્નાપ્યદેવતાઃ ।
 એકૈકાં ત્રિવૃતં તાસુ કુર્વે દેહાદિસૃષ્ટયે ॥ ૫૦ ॥
 તેજસ્યબન્નયોરંશાવલ્પૌ પ્રક્ષિપ્ય મિશ્રણાત્ ।
 તેજસ્ત્રિવૃત્તં તદ્વદન્યયોરપિ યોજ્યતામ્ ॥ ૫૧ ॥
 તેજોઽબન્નેસ્ત્રિવૃદ્ભૂતૈરણ્ડજાદિવપુષ્પયમ્ ।

નિર્માય જીવરૂપેણ પ્રાવિશત્તેષુ સર્વતઃ ॥ ૫૨ ॥

અહઙ્કારસ્તુ ચૈતન્યસંયુક્તઃ પ્રાણધારણાત્ ।

જીવઃ સ્યાત્સર્વદેહેષુ વ્યાપ્નોત્યાપાદમસ્તકમ્ ॥ ૫૩ ॥

સદ્ગત્યુચ્યેવમારોગ્ય સંસારો માયયા કૃતઃ ।

અવિચારકૃતારોપનિવૃત્યર્થં વિચાર્યતામ્ ॥ ૫૪ ॥

ત્રિવૃત્કરણમન્યાદૌ સ્પષ્ટં તાવદ્વિચારિણઃ ।

પ્રસિદ્ધે તૈજસેડાપ્યગ્રાવબન્નાંશાવવસ્થિતૌ ॥ ૫૫ ॥

જવાલાયાં રોહિતં રૂપં બહુલં તત્તુ તેજસઃ ।

કિઞ્ચિચ્છુકલમપામેતત્કિઞ્ચિત્કૃષ્ણં તુ ભૂમિગમ્ ॥ ૫૬ ॥

રૂપત્રયે ભૂતગતે વિવિક્તે ભૌતિકોડનલઃ ।

કારણવ્યતિરેકેણ વાચ્યૈવારભ્યતે વૃથા ॥ ૫૭ ॥

જગતશ્ચાક્ષુષસ્યેત્થં મિથ્યાત્વં વક્તુમાદિતઃ ।

તેજોડબન્નત્રયસ્યાત્ર ચાક્ષુષસ્યોદિતા જનિઃ ॥ ૫૮ ॥

આદિત્યચન્દ્રવિદ્યુત્સુ મિથ્યાત્વં વહ્નિવત્રયેત્ ।

ગૃહીતૈતાવતા વ્યાપ્તિં કાર્યમિથ્યાત્વમૂહ્યતામ્ ॥ ૫૯ ॥

તેજોડબન્નાપ્યકાર્યાણાં મિથ્યાત્વે સ્યાત્સદદ્રવ્યમ્ ।

કારણં સત્યમેષાં તુ પૂર્વેષાં જ્ઞાનિનાં મતિઃ ॥ ૬૦ ॥

દૃશ્યે બાહ્યે ભૌતિકત્વમસ્તુ દેહે તુ નો તથા ।

ઇતિ મૂઢમતેર્નુત્યૈ દેહે ભૌતિકતોચ્યતે ॥ ૬૧ ॥

યદન્નં પાર્થિવં ભુક્તં તદ્દ્વીમાંસપુરીષકૈઃ ।

સૂક્ષ્મમધ્યસ્થૂલભાગૈર્દેહેડસ્મિન્પરિણમ્યતે ॥ ૬૨ ॥

પ્રાણ લોહિતમૂત્રાંશૈરપાં પરિણતિસ્ત્રિધા ।

વાઙ્મજ્જાસ્થિવિભેદઃ સ્યાદ્દૃતતૈલાદિ તેજસઃ ॥ ૬૩ ॥

સ્થૂલે ચ મધ્યમે ભાગે કારણાનુગતિઃ સ્ફુટા ।

ધીપ્રાણવાક્ષુ સન્દેહં દધિદૃષ્ટાન્તતોડનુદત્ ॥ ૬૪ ॥

ધૃતે વિલીનો દધ્યંશોડનુગતો ભાતિ ન સ્ફુટઃ ।

તથાપિ દધિકાર્યત્વં વિદ્યતે સર્વસમ્મતમ્ ॥ ૬૫ ॥

તથા મનઃપ્રાણવાયાં ભવત્વન્નાદિકાર્યતા ।
અતીન્દ્રિયત્વાત્ પ્રત્યક્ષા કારણાનુગતિર્ન હિ ॥ ૬૬ ॥

નિત્યદ્રવ્યં મનો નાત્રકાર્યમિત્યાહ તાર્કિકઃ ।
સ એષોઽગ્ગારદૃષ્ટાન્તદ્વારેણ પ્રતિબોધ્યતે ॥ ૬૭ ॥

યથા ખદ્યોતમાત્રઃ સ્યાદગ્ગારઃ કાષ્ઠસંક્રયે ।
કાષ્ઠવૃત્તૌ(વૃદ્ધૌ)જ્વલત્યગ્નિસ્તથા વિદ્યાન્મનોન્નયોઃ ॥ ૬૮ ॥

ત્યક્તેઽન્ને પચ્યદશસુ દિનેષુ ક્ષીયતે મનઃ ।
તેન સ્મર્તું ન શક્તોઽભૂચ્છ્વેતકેતુર્ન કિંચન ॥ ૬૯ ॥

અન્નેન પુષ્ટે મનસિ વેદાન્ સસ્માર તત્કાણાત્ ।
અન્વયવ્યતિરેકાભ્યાં મનોઽન્નમયમિષ્યતામ્ ॥ ૭૦ ॥

ભૌતિકત્વેઽખિલસ્યૈવં સ્થિતે ભૂતાતિરેકતઃ ।
તન્નાસ્તિ તદ્વદ્ભૂતાનિ નૈવ સદ્ વ્યતિરેકતઃ ॥ ૭૧ ॥

જગતઃ કારણં યત્સદદ્વૈતં તદ્વિજ્ઞિવાન્ ।
શ્વેતકેતુસ્તાવતાસ્ય જીવત્વં ન નિવર્તતે ॥ ૭૨ ॥

સ્વસ્ય બ્રહ્મત્વબોધેન જીવત્વમપગચ્છતિ ।
ઇત્યભિપ્રેત્ય તં શિષ્યં પુનઃ પ્રોત્સાહયત્યસૌ ॥ ૭૩ ॥

સ્વપ્રાવસાનં જાનીહિ મમ વ્યાકુર્વતો મુખાત્ ।
સ્વસ્ય સ્વરૂપં સત્તત્ત્વમિતિ સુમૌ સ્ફુટં ખલુ ॥ ૭૪ ॥

યદા સુષુપ્તિમાપ્નોતિ પુમાનેતં તદા જનાઃ ।
સ્વપિતીત્યાહુરેતસ્ય તાત્પર્યં પ્રવિચિન્ત્યતામ્ ॥ ૭૫ ॥

તિઽન્તં પદમજ્ઞાનાં સુબન્તં તુ વિવેકિનામ્ ।
સ્યાન્નિદ્રાણસ્ય નામૈતદ્વસ્તુતત્ત્વાવભાસકમ્ ॥ ૭૬ ॥

સ્વપ્રજાગરયોર્જીવઃ સત્તત્ત્વાદ્ભિન્નવદ્ભવેત્ ।
સુષુપ્તૌ સમ્યગેકત્વં યાતિ સદ્વસ્તુના સહ ॥ ૭૭ ॥

જીવત્વમાત્મનઃ પ્રાણધારણાન્ન સ્વભાવતઃ ।
સદ્રૂપત્વં સ્વતસ્તત્તુ સ્ફુટં સ્વપિતિ નામતઃ ॥ ૭૮ ॥

સ્વમપીતીતિ નામ્નોઽસ્ય નિરુક્તિરવગમ્યતામ્ ।
સ્વરૂપં વાસ્તવં સુમૌ પ્રાપ્યમિત્યુદિતં ભવેત્ ॥ ૭૯ ॥

ઉપાર્ધર્મનસો જાગ્રત્સુમ્યવસ્થે હિ નાત્મનઃ ।
 ઇત્યભિપ્રેત્ય શકુનિદૃષ્ટાન્તઃ પ્રોચ્યતે ધિયઃ ॥ ૮૦ ॥
 શકુનિઃ સૂત્રબદ્ધો યઃ સ ગચ્છન્વિવિધા દિશઃ ।
 અલબ્ધવાધારમાકાશો બન્ધનસ્થાનમાવ્રજેત્ ॥ ૮૧ ॥
 સત્તત્ત્વે ભાયયા બદ્ધં મનો જાગરાણં વ્રજેત્ ।
 અલબ્ધ્વા તત્ર વિશ્રાન્તિં સત્તત્ત્વે લીયતે પુનઃ ॥ ૮૨ ॥
 આત્મચ્છાયાડપિ મનસા સદાડગચ્છતિ ગચ્છતિ ।
 ગત્યાગતી તુ સંસારઃ સ ચ સ્વાત્મનિ કલ્પિતઃ ॥ ૮૩ ॥
 મનોલયેડનુપાધિઃ સત્રાત્મા સંસારવર્જિતઃ ।
 સ્વેન વાસ્તવરૂપેણ સુષુમાવવતિષ્ઠતે ॥ ૮૪ ॥
 ચિચ્છાયા ચ વપુઃ સ્થૂલમિન્દ્રિયાણ્યાત્મબોધને ।
 દ્વારાણીત્યાહ મન્ત્રોડયં રૂપંરૂપમિતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૮૫ ॥
 દેહે દેહે પ્રતિચ્છાયારૂપોડભૂત્ સ્વાત્મબુદ્ધયે ।
 માયાભિરિન્દ્રો બહુધા દેહોડભૂત્ સ્વાત્મબુદ્ધયે ॥ ૮૬ ॥
 ઇન્દ્રિયાશ્ચાસ્તેન યુક્તાસ્તચ્ચ સ્વાત્માવબુદ્ધયે ।
 છાયામાશ્રિત્ય તત્રાત્મા બોધિતઃ સુમિવર્ણનાત્ ॥ ૮૭ ॥
 અશનાયાપિપાસોક્ત્યા દેહમાશ્રિત્ય બોધ્યતે ।
 અશનાયાપિપાસાખ્યાદ્વયં સ્વપિતિનામવત્ ॥ ૮૮ ॥
 અશનાયા જનૈઃ પ્રોક્તા ક્ષુધાવસ્તુવિવેકિભિઃ ।
 નયત્યશિતમિત્યેવમપ્સુ નિર્વચનં ભવેત્ ॥ ૮૯ ॥
 પીતા આપોડશનં ભુક્તં દ્રવીકૃત્ય નયન્ત્યતઃ ।
 અશનાયેતિ શબ્દોક્તા વિણ્માંસોત્પત્તિરન્નતઃ ॥ ૯૦ ॥
 વિણ્માંસહેતુરન્નં ચદેતસ્યોત્પાદકં જલમ્ ।
 જલસ્યોત્પાદકં તેજસ્તસ્ય ચોત્પાદકં ચ સત્ ॥ ૯૧ ॥
 અનુમાયાત્ર કાર્યેણ જ્ઞેયં તત્કારણં પરમ્ ।
 સન્મૂલકારણં જ્ઞેયં સ્યાદ્વિશ્વાસોડનુમાનતઃ ॥ ૯૨ ॥
 પુરીષાધન્નકાર્યં સ્યાત્ સત્યેવાન્નસ્ય સત્ત્વતઃ ।

સત્યામેવ યથા કુમ્ભો મૃદિ દૃષ્ટો ન ચાન્યથા ॥ ૯૩ ॥
 ગ્રીહ્યાધાત્રં સતીષ્વેવ દૃષ્ટમપ્સુ ન ચાન્યથા ।
 આપશ્ચ સ્વેદરૂપા સ્યુઃ સત્યેવોષ્ણે હિ તેજસિ ॥ ૧૪ ॥
 તેજશ્ચ ભાવરૂપત્વાત્સમ્ભવેન્ન સતા વિના ।
 સતસ્તૂત્પત્તિરાહિત્યાન્નાન્વેષ્યં કારણાન્તરમ્ ॥ ૯૫ ॥
 સમ્મૂલાઃ સકલા દેહા ઇદાનીં ચ સતિ સ્થિતાઃ ।
 અન્તે સત્યેવ લીયન્તે વિદ્યાત્સત્તત્ત્વમદ્વયમ્ ॥ ૯૬ ॥
 યથા ભૂતાતિરેકેણ ભૌતિકં નૈવ વિદ્યતે ।
 ભૂતાનિ ચ સતોડન્યાનિ તથા નેત્યુપપાદિતમ્ ॥ ૯૭ ॥
 અશનાયામુખેનેત્યં સત્તત્ત્વે ધીઃ પ્રવેશિતા ।
 પિપાસામુખતોડપ્યસ્મિન્ સતિ ધીરવતાર્યતે ॥ ૯૮ ॥
 ઉદન્યેતિ પિપાસાયા પર્યાયસ્તં વિવેકિનઃ ।
 ઉદકં જયતીત્યેવં તેજસ્યેવં પ્રયુગ્જતે ॥ ૯૯ ॥
 પીતં જલં શરીરસ્થં તેજસા જીર્યતે તતઃ ।
 મૂત્રં રક્તં ચ નિષ્પન્નં દ્રવત્વાજ્જલજે ઉભે ॥ ૧૦૦ ॥
 તાભ્યામાપોડનુમીયતે તાભિસ્તેજસ્તતસ્તુ સત્ ।
 વ્યાપ્તિં ગૃહીત્વા સર્વત્ર યોજનાયોદિતં પુનઃ ॥ ૧૦૧ ॥
 દેહે ચેડવયવાઃ સન્તિ પદાર્થાઃ સન્તિ તે બહિઃ ।
 તેષુ સર્વેષુ સન્માત્રરૂપત્વમવધાર્યતામ્ ॥ ૧૦૨ ॥
 ભૌતિકત્વં પુરા પ્રોક્તં તદુક્તં દેહબાહ્યયોઃ ।
 ઇન્દ્રિયદ્વારતો વોદ્ધુ પ્રોચ્યતે મરણાક્રમઃ ॥ ૧૦૩ ॥
 મ્નિયમાણસ્ય વાગાદિવૃત્તિર્મનસિ લીયતે ।
 મનોવૃત્તેર્લયઃ પ્રાણે પ્રાણવૃત્તેસ્તુ તેજસિ ॥ ૧૦૪ ॥
 શ્વાસસ્થોપરતાવુષ્ણં સ્પૃષ્ટ્વા જીવનનિશ્ચયમ્ ।
 કુર્વત્યુષ્ણં તુ તત્તેજઃ સદ્ધસ્તુનિ વિલીયતે ॥ ૧૦૫ ॥
 છાયાદેહેન્દ્રિયદ્વારૈઃ પદાર્થો યોડત્ર બોધિતઃ ।
 સ એષ સર્વજગતોડણિમા વસ્ત્વન્તરં ન તુ ॥ ૧૦૬ ॥

સ્થૂલત્વાણુત્વરૂપાભ્યાં વસ્ત્વેકં ભાસતે દ્વિધા ।
 સ્થૂલમિન્દ્રિયગમ્યત્વાન્નામરૂપાત્મકં જગત્ ॥ ૧૦૭ ॥
 સદદ્વૈતં ભવેત્સૂક્ષ્મમિન્દ્રિયાવિષયત્વતઃ ।
 એતદાત્મકતૈવાસ્ય સ્થૂલસ્યેતીહ યુજ્યતે ॥ ૧૦૮ ॥
 આણુત્વં વસ્તુનઃ પ્રોક્તં યત્તત્સત્યમબાધનાત્ ।
 સ્થૂલત્વં માયયા ક્લૂષં જ્ઞાનેનૈતસ્ય બાધનાત્ ॥ ૧૦૯ ॥
 અબાધ્યો યઃ સ એવાત્મા સર્વસ્ય ન તુ કલ્પિતઃ ।
 શ્વેતકેતો યદદ્વૈતં તદસિ ત્વં ન માનવઃ ॥ ૧૧૦ ॥
 ચિચ્છાયાવાનહઙ્કારોઽધીતે વેદ્યતુષ્ટયમ્ ।
 ત્વં તુ સાક્ષ્યેવ તસ્યાતઃ સદસિ ત્વં ન ચેતરઃ ॥ ૧૧૧ ॥
 ભિન્નોઽભૂદ્દૃશ્યગ્રન્થિઃ શ્વેતકેતોર્વિવેકતઃ ।
 ધીદોષં સંશયં માર્દુ ભૂયો બ્રૂહીત્યવોચત ॥ ૧૧૨ ॥
 સતા સમ્પદ્યતે જીવઃ સુષુમાવિત્યુદીરિતમ્ ।
 તથા ચેત્સાતિ સમ્પન્નોઽહમિત્યસ્ય કુતો ન ધીઃ ॥ ૧૧૩ ॥
 નાનાવૃક્ષ રસૈક્યેન સમ્પન્ને મધુનિ સ્થિતઃ ।
 ન બુદ્ધ્યતે રસોઽસ્યેતિ તથા સર્વલયાત્ર ધીઃ ॥ ૧૧૪ ॥
 જીવોપાધિલયેઽપ્યત્ર તદ્ભીજસ્યાવશેષતઃ ।
 તદુપાધિક એવાસ્મિન્ દેહેઽન્યેધુઃ પ્રબુદ્ધ્યતે ॥ ૧૧૫ ॥
 ચિત્તૈકાગ્ર્યાય તચ્છઙ્કા પરિહાર્યા તુ વસ્તુષુ ।
 પૂર્વોક્તમેવ તદ્ભોદ્ધું તદેવાહ પુનર્ગુરુઃ ॥ ૧૧૬ ॥
 પ્રાજ્ઞમન્યતયા તત્ત્વમવિશ્વસ્ય સ્વશક્યુઃ ।
 પુનઃ પુનરપૃચ્છત્તં પ્રત્યાહાસૌ પુનઃ પુનઃ ॥ ૧૧૭ ॥
 સુષુમ્નૌ બુદ્ધ્યભાવેઽપિ પુનર્જાગરણેઽસ્તિ ધીઃ ।
 આગચ્છં સત ઇત્યેત્વં તદા કસ્માન્ન વેત્યસૌ ॥ ૧૧૮ ॥
 સુમ્નૌ સદ્રૂપમજ્ઞાત્વા સદૈક્યં પ્રાપ્તવાંસ્તતઃ ।
 સતો નાગમનં સ્માર્યમપામસ્મરણં યથા ॥ ૧૧૯ ॥
 ગડ્ગાજલં પ્રવિશ્યાબ્ધૌ મેધેનાકૃષ્ય સિચ્યતે ।
 નાજ્ઞાતત્વાત્સ્મૃતિસ્તત્ર તદ્દદત્ર સ્મૃતિર્ન હિ ॥ ૧૨૦ ॥

વ્યાઘ્રાદિઃ સુમ એવાત્ર બુધ્યતે વાસનાવશાત્ ।
 ન નષ્ટા વાસનેત્યેવં વિવક્ષિત્વોચ્યતે પુનઃ ॥ ૧૨૧ ॥
 જીવસ્ય નશ્વરસ્યૈક્યં ન નિત્યેન સતેતિ ચેત્ ।
 જીવો ન નશ્યતિ ક્વાપીત્યેવં વૃક્ષવદીક્ષ્યતામ્ ॥ ૧૨૨ ॥
 શાખાં વૃક્ષે જીવપૂર્ણ જીવસ્ત્યજતિ યામસૌ ।
 શુષ્યેન્નાન્યા તથા જીવેડપગતે મ્નિયતે વપુઃ ॥ ૧૨૩ ॥
 નામરૂપયુતં સ્થૂલં તદ્ધીનાત્સદૃણોઃ કથમ્ ।
 ઉત્પન્નમિતિ ચેદ્ધીજાદ્રટવૃક્ષવદીક્ષ્યતામ્ ॥ ૧૨૪ ॥
 ન્યાયાગમાભ્યાં સિદ્ધં ચ શ્રદ્ધાહીનઃ પરાઝમુખઃ ।
 ન બુધ્યતે શ્વેતકેતો શ્રદ્ધસ્વાન્તર્મુખો ભવ ॥ ૧૨૫ ॥
 સત્સર્વત્ર સ્થિતં કસ્માન્ન સર્વે વિદુરીદૃશમ્ ।
 મુમુક્ષુસ્તુ કથં વેત્તીત્યત્ર દૃષ્ટાન્ત ઉચ્યતે ॥ ૧૨૬ ॥
 લવણસ્ય ઘનં નીરે વિલીનં વેત્તિ ન ત્વચા ।
 જિહ્વા વેત્તિ તદ્રત્સદૃષ્ટપાયેનૈવ બુધ્યતે ॥ ૧૨૭ ॥
 સતિ સર્વેન્દ્રિયાગમ્યે ક ઉપાયઃ સ ઉચ્યતે ।
 ઉપાય ઉપદેશોડત્ર ભવેદ્રન્ધ્યારમાર્ગવત્ ॥ ૧૨૮ ॥
 ગન્ધારાદ્યો વને નીતસ્તસ્કરૈર્બદ્ધનેત્રકઃ ।
 તસ્ય બન્ધં વિમુચ્યાત્ર કૃપાલુર્માર્ગમાદિશત્ ॥ ૧૨૯ ॥
 તેનાદિષ્ટમવિસ્મૃત્ય ધીમાન્ ગન્ધારમામવાન્ ।
 અવિદ્યાયાવૃતં તત્ત્વં વેત્ત્યેવમુપદેશતઃ ॥ ૧૩૦ ॥
 અશ્વેષનાશૌ વિદુષઃ સગ્ચિતાગામિકર્મણોઃ ।
 પ્રારબ્ધે ભોગસંક્લીણે મુચ્યતે ન તુ જાયતે ॥ ૧૩૧ ॥
 કીદૃશી મતિરસ્યેતિ ચેદ્ધાગાલિયાધથા ।
 મૂઢસ્ય તદ્રદેવાસ્ય વૈલક્ષણ્યં ન કિઞ્ચન ॥ ૧૩૨ ॥
 સમાનાયાં મૃતાવેકો મુક્તો નાન્યઃ કુતો વદ્ ।
 સત્યાનૃતાભિસન્ધત્વં વૈષમ્યં જ્ઞાનિમૂઢયોઃ ॥ ૧૩૩ ॥
 તસ્કરાતસ્કરૌ ચૌર્યશક્રુયા તલરક્ષકૈઃ ।

ગૃહીતૌ ન કૃતં ચૌર્યમિત્યાહતુરુભાવપિ ॥ ૧૩૪ ॥

ગૃહીત: પરશું તમં તૌ તયોસ્તસ્કરોડનૃતમ્ ।

અભિસન્ધાય દુગ્ધ: સન્ ડન્યતે તલરક્ષકૈઃ ॥ ૧૩૫ ॥

અતસ્કર: સત્યસન્ધો ન દગ્ધો મુચ્યતે ચ તૈઃ ।

અજ્ઞાન્યનૃતસન્ધોડત્ર સત્યસન્ધસ્તુ તત્ત્વવિત્ ॥ ૧૩૬ ॥

મર્ત્યોડહમિતિ સન્ધાય મ્રિયતે જાયતે ચ સઃ ।

બ્રહ્માહમિતિ સન્ધાય મુચ્યતે ન ચ જાયતે ॥ ૧૩૭ ॥

બુદ્ધિદોષં સમાધાતું દૃષ્ટાન્તાસ્તૈસ્તવાત્ર કિમ્ ।

ત્વં સદેવેત્યભિપ્રેત્ય નવકૃત્વ ઉપાદિશત્ ॥ ૧૩૮ ॥

ભિન્નગ્રન્થિઃ શ્વેતકેતુર્મનનાચ્છિન્નસંશયઃ ।

સદદ્વૈતં સ્વમાત્માનં વિશેષેણાવબુદ્ધવાન્ ॥ ૧૩૯ ॥

શ્વેતકેતોર્બ્રહ્મવિદ્યા વ્યાખ્યાતા સ્ફુટમેતયા ।

તુષ્ટોડસ્માનનુગૃહ્ણાતુ વિદ્યાતીર્થમહેશ્વરઃ ॥ ૧૪૦ ॥

ઇતિ શ્રીમદ્વિધારણ્યમુનિવિરચિતે અનુભૂતિપ્રકાશે

છાન્દોગ્યોપનિષદિ શ્વેતકેતુવિદ્યાપ્રકાશો નામ તૃતીયોડધ્યાયઃ ॥ ૩ ॥

Proofread by Rama Sivaraman

——
Anubhutiprakashah AdhyAyah 3

pdf was typeset on March 3, 2025

——

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

